

BÜYÜK HUN HÜKÜMDARI ATTILA

Ali AHMETBEYOĞLU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Attila, amcası Rua'nın ölmesi üzerine kardeşi Bleda ile birlikte 434 yılında Hun yönetimini üstlenmiştir (Vámbéry, 1885: 80; Szász, 1943: 175). Türk devlet teşkilâtında daima büyük kardeşin tahta çıkması kesin olmayıp, şehzadeler arasında en liyakatlisinin başa geçmesi geleneği var olmasına rağmen (Donuk, 1981: 29-56), Bleda Hun hükümdarı olmuştur. Fakat üstün kabiliyetlerinden dolayı bütün işleri Attila yürütmüştür¹.

Rua zamanında başlayan Doğu Roma ile barış görüşmeleri, onun ölümü üzerine Attila tarafından neticelendirilmiştir. Attila, derhal yola çıkarak İlyria (Arnavutluk ve Dalmaçya sahası)'da, Morava ile Tuna'nın birleştiği yerde, Tuna'nın diğer kıyısına tanzim edilmiş olan Constantia surları karşısında kurulmuş olan Margus (Bugünkü Orasje-Dobruca) şehrinde, bütün halkın gözleri önünde at üzerinde olduğu halde isteklerini elçi Plinthas başkanlığındaki Doğu Roma heyetine barış şartları olarak kabul ettirdi (434) (Priskos, s. 24; Thierry, 1865: 46-48).

Tarihte Margus barışı olarak bilinen antlaşmanın maddeleri şunlardır:

1- Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan bir çokları ile birlikte, Hunlardan kaçacaklar Roma hududuna kabul edilmeyecekler.

¹ Attila'nın doğum tarihi, yeri, gençlik yılları ve yetişmesi hakkında malumat bulunmamaktadır. Yalnız isminden dolayı Hunların İtil (Volga) nehri kıyılarında bulunduğu zamanlarda dünyaya geldiği (390- 395 yılları), babası Muncuk ile, onun ölümünden sonra amcası Rua'nın yanında yetiştiği tahmin edilmektedir.

Attila isminin ne manaya geldiği Türkçe olup olmadığı meselesi her zaman tartışma mevzuu olmuştur. Kimi ismin Gotca (G. Doerfer, Z. Moor gibi) kimi ise Türkçe olduğunu ileri sürmüştür (Gy. Németh, O. Pritsak gibi). Attila adının Gotça "Babacık, Atacık, Sevimli, Ağabey" manalarına geldiği söylenerek, Hun dönemi Türkçe bir kelimenin Germence yorumu olarak gösterilmiştir. Ayrıca Klaproth ve Inostroncev Macarca; Venelin Slavca; Poucha Tokarca olarak kabul etmişlerdir. Genellikle Attila isminin Volga nehrinin bir diğer adı olan İtil-Etil'den geldiği düşünülmüştür. Ayrıca Göktürk Türkçesindeki Attay= "şöhretli İmparator" ile de bağlantı kurulmuştur. F. Altheim, Attila kelimesinin aslının Ata-la olduğunu ve "benim atam, atacık" manalarına geldiğini söylemiştir.

Bunların yanında Gy. Németh ayrı bir bakış açısı getirerek Attila'nın olgunluk çağı ismi olduğunu, gençliğinde ise başka bir ad taşıyıp olabileceğini ifade etmiştir ki, bu eski Türk ad verme geleneğine de uygundur. Attila, şahıs isminin ötesinde belki de Hun hükümdarının unvanıdır. En son olarak O. Pritsak ise ismin Türkçe olduğunu ve Es-til-ä ~ As-til-ä ~ At-til-a = Attila şekliyle "Büyük deniz, okyanus" veya "her şeye gücü yeten hükümdar" manalarına geldiğini söylemiştir.

Menander Protector bk. *Fragmenta Historica Graecorum*, neşr. C. Müller, Paris, MDCCCLXVIII, s.229; A. Ipolyi, *Magyar Mythológia*, Pest, 1884, s.146; J. Marquart, *Die Chronologie Der Altürkischen Inschriften*, Leipzig, 1898, s.77; G. Kuun, *Relationum Hungarorum*, Claudiopoli, MDCCCXCII, s.40-41; Gy. Németh, *A Hunfoglaló Magyarág Kialakulása*, Budapest, 1930, s.132; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1959, s.144 n.8; Gy. Németh, *Hunlar'ın Dili*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s.110-111; M. János, *A Magyar Hún-Monda Néhang Tulajdonnévöl*, Magyar Nyelv, 2, 1906, s. 159; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 29-34; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, Harvard Ukrainian Studies, VI, 4, 1982, s. 444.

2- Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 altın kurtarma ücreti ödenecek. Ancak bu fidyeyi verdikten sonra esirler geri dönebilecekler.

3- Romalılar Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar.

4- Ticaret yapmak için eşit şartlar içinde biraraya gelinecek.

5- Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar.

6- Yapılan antlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek.

7- Romalılar tarafından Hun kralına daha önce 300 altın libre ödenen vergi yerine 700 altın librae ödenecek (**Priskos, s. 24**) Antlaşma atalardan kalma bir yemin ve dini merasim ile pekiştirildi (². Bunun üzerine Doğu Roma iktidarı kendilerine kaçan Hunları iade etti. Bunlar içerisinde bulunan Hun kralı soyundan Mama ve Atakam'ı, Trakya'da bir kale olan Carsus (Bulgaristan'da Hırsova)'da Attila halkın gözü önünde idam ettirdi (**Priskos, s. 24**) Bu antlaşmanın yapılmasından sonra Hunların hareketleri hakkında Roma kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle bu zaman içerisinde Kuzey ve Doğu Avrupa'da yerleşmiş olan çeşitli kavim ve kabileler üzerinde hâkimiyet tesis ettirilmesi ve birçok fetihler olmuştur. Bu tarihte, bütün tarihî kaynaklar son derece belirsiz olduğu için, Bleda ve Attila tarafından yönetilen imparatorluğun tam büyüklüğü ve gücü hakkında birşey söylemek de oldukça zordur (**Thierry, 1865: 52-54; McGovern, 1939: 385-386; Altheim, 1948: 303-316**). Bu arada Batı Roma ile, Rua zamanında izlenen politikalar Attila zamanında da devam etmiştir. 434 / 435 yıllarında Aetius, Roma'da bulunan Hun elçilerine Valeria ve Pannonia Prima (bugünkü Macaristan Tuna ötesi) bölgelerini bıraktı. Bunun yanında oğlu Carpilio 'u da Hun sarayına rehine olarak gönderdi. Bunun en büyük sebebi ise verilen sözlerden dönülmesine mani olmaktı (**Altheim, 1952: 168**) Attila ile iyi ilişkilerine devam eden Aetius (**Jordanes, s. 42-43; Mommsen, 1906: 532-533; Twyman, 1970: 499**), Galler bölgesinin barbar kabilelerden temizlenmesi için çaba sarfetmeye devam etti. 435 yılında Ren nehrini geçerek Roma İmparatorluğu topraklarına girmeyi ve Burgund beyi olmayı başaramayınca tekrar Hunların yanına döndü. Hunların yardımını temin ederek, Burgundları, kralları Gendicharius (Gundaher, Gunther)'la beraber son ferdine kadar katletti (**Sidonius, 1887: 322; Szász, 1943: 183-184; Altheim-Haussig, 1958: 40-41; Maenchen-Helfen, 1978: 61-64**) Yardıma gelen Hun ordusunun başında Attila'nın amcası Oktar bulunuyordu. Nitekim bu müthiş mücadele Germen kavimlerinin kafalarında silinmeyecek izler bıraktı. Bunun etrafında bir çok destanlar meydana geldi (**Homeyer, 1951: 66-67; Altheim, 1952: 118-124; Gibbon, 1988: 206; Bóna, 1991: 51; Waitz, 1862: 3-10**). Hunlar, Galya bölgesinin ikinci askerî komutanı olan pagan Litorius'un Vizigotlarla yaptığı mücadeleye de yardımcı kuvvetler gönderdiler. 437 yılında Litorius, atlı olan yardımcı Hun birliklerinin büyük desteği ile Vizigot kralı I. Theodorik 'in kuşatma çemberini yardı ve Narbonne şehrini kurtardı. 438 yılında ise, Vizigotları bir dizi başarılı savaşla başkentleri Tolusa / Toulouse'a kadar geri sürdüler. Fakat 439 yılında Hunların büyük sayıda geri dönmeleri, Gal-Roma ordusunun dağılması sonucu Vizigotlar bu zor durumdan kurtulmuş oldu (**Jordanes, Romana et Getica, s. 104; Sinor, 1990: 188-189; Bóna, 1991: 53**).

Aetius, Batı Roma imparatorluğu içerisinde Hunların yardımı olmadan ne makam elde edebiliyor, ne de iktidarı elinde tutabiliyordu. Aetius'u devirmek için harekete

² Antlaşmanın bozulmaması ile devamlılığı için edilen bu yemin ve yapılan dinî merasimin ne şekilde gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Eski Türk topluluklarındaki bu merasimler için bk. A. İnan, *Eski Türklerde ve Folklerde "ANT"*, bk. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, s. 317-330.

geçen Augusta, eski düşmanları Vizigotlarla ittifak yapmaya hazırlandı Aetius'a karşı harekete geçebilmek için Afrika şehirlerini başarıyla savunmuş birliklerini geri çekti. Bunun sonucunda karşısında bir kuvvet kalmayan Vandallar Afrika'ya hakim oldular (Jordanes, s. 101-103; Procopius, MDCCCXXXIII, s. 412-413; Malet-Isaac, 1925: 420) 439 yılında Kartaca düşükden sonra Doğu ve Batı Roma'nın birleşik orduları Vandalları artık yenemedi (Prosper Tiro, 1840: 441; Courtois, 1955: 155; Maenchen-Helfen, 1973: 108; Gibbon, 1988: 189-192; Croke, 1981: 159-160). Augusta'nın birlikleri ise Hunlar karşısında yok olmaktan kurtulamadılar. Galya'nın temizlenmesi ve elde tutulması gayesini güden Aetius ise, İtalya'ya daimi dönüş tarihi olan 441 yılına kadar batıda kazandığı başarılar karşısında Hunlara Tuna bölgesini terketmek zorunda kaldı. Hunlar neredeyse Roma'nın sınır komşuları oluyordu. 425 yılından beri Hunların askerî gücüne bağlı olan Batı Roma politikası sayesinde Hunlar para, yer, ganimet ve tecrübe kazandılar ve sadece savaş sanatları değil, politika sanatlarındaki ustalıklarını da gözler önüne serdiler (Premier, 1968: 319-323; Bóna, 1991: 54; Troplong, *Revue d'Histoire diplomatique*, XXII, 1908: 540) Rua'nın ölümünden sonra kardeşi Muncuk'un oğlu Bleda Hun tahtına çıktıysa da, Doğu ve Tuna'nın prensi olan genç kardeşi Attila devletin esas işlerini yürütmekte idi. Nitekim Bleda'nın 10 yıllık hükümdarlık zamanı, tarihî kaynaklarda hemen hemen hiçbir iz bırakmadan silinip gitti. Bleda³, Rua'nın ordusunda Tisa'da kaldı ve hükümdarlık döneminde de büyük bir ihtimalle onun yeniden yapılanması için uğraştı (Macartney, 1951: 182; Szász, 1943. 194-195; Scriver, 1978: 84) Attila'nın ordusu ise 454-464 yılları arasında bugünkü Bükreş-Ploieşti arasındaki bölgede bulunuyordu. Buzau nehri boyunca yanyana bulunan Hunlara ait kalıntılardan, Attila'nın ordusunun Buzau bölgesinde olduğu, çünkü oradan Doğu imparatorluğundan Hunların yanına, Scythia Minor (Dobruca) üzerinden çok kolay ulaşılabildiği anlaşıldı. Nitekim 441 yılında bir Doğu Romalı elçi Odessus (Varna)'a kadar ki yolu gemiyle gelmiş ve oradan Attila'nın sarayına Tuna üzerinden varmıştı (Maenchen-Helfen, 1978: 70) Bleda'nın zevk ve sefaya düşkünlüğünün yanında (Priskos, s.54; Moravcsik, Phil. K.L., 1926: 195-202) Attila eğitimi ve şahsiyetiyle sivrilerek Bleda'nın ölümüne kadar tüm işleri yürütmüş, sonra da mutlak hâkim olmuştu (Thompson, 1048: 88; Pritsak, 1956: 404-419; Alföldi, Germania, XXI, 1937: 95-100). Bazı tarihçiler 444 / 45 yılında Bleda'nın Attila tarafından öldürüldüğünden bahsetmektedirler⁴. Oysa, Attila gibi büyük bir şahsiyet abisini

³ Attila ile birlikte Hun tahtını paylaşan Bleda'nın ölüm tarihi olan 445 yılına kadarki siyasi faaliyetleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Zevk ü sefadan hoşlandığını bildiğimiz şahsiyeti, Attila'nın karizması yanında silik kalmış olmalıdır. Yalnız bazı modern tarihçiler, I. Balkan seferi olarak bildiğimiz ve Viminacium, Sirmium gibi Doğu Roma şehirlerinin ele geçirildiği harekati gerçekleştiren kişinin Attila değil, Bleda'nın başında bulunduğu birlikler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar iddiadan öte gitmese de, Bleda, Margus barışından sonra Sorosuslar gibi bazı kavimlerin itaat altına alınması gayesiyle gerçekleştirilen seferlere bizzat iştirak etmiştir. Bleda / Blidas şeklinde geçen isim, bildä- blidä ~ bil-gä haliyle eski Türkçe'de de görülmekte ve "akıllı, bilgili idareci" manasına gelmektedir. Priskos, s. 24, 49, 54; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 74-75; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 56-57; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 443 vd.

⁴ Attila'nın kardeşi Bleda'yı öldürdüğünden bahseden tarihî kaynaklarda, bu olay genelde şu cümlelerle belirtilmiştir: "Kardeşinin cinayetinden sonra Attila binlerce insanı savaşa zorlamıştır" (Jordanes). "Hun kralı kardeşini öldürdü ve onun halkını kendi hâkimiyeti altına aldı" (Prosper Tiro kroniği). Genelde ortaya atılan görüşler, Priskos'un kayıp eserine istinâden bilgi verdiğini iddia eden Jordanes'in yukarıdaki bilgilerine dayandırılmıştır. Nitekim bu malumattan yola çıkan modern devir tarihçileri umumiyetle şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: Rua'nın ölümünden sonra Bleda tek başına ve güçlü olarak Hun tahtına çıkmıştır. Attila ise, 10 yıllık bir planın neticesinde darbeyle Kardeşini öldürmüş ve hâkimiyeti ele geçirmiştir. Nitekim daha Bleda'nın tahta geçtiği ilk

öldürerek Hun tahtına oturmak isteseydi, tüm güç elinde olduğu halde ona on yıl katlanmazdı. Ayrıca Hun ülkesini ziyaret eden Priskos'un notlarında buna dair hiçbir kayıt yoktur. Gerçi başta Jordanes olmak üzere bazıları bu iddialarını, Priskos'un eserinin kaybolan kısımlarına dayandırıyorlarsa da mevcut fragmanlarda bunun aksini ispat edecek notlar bulunmaktadır. Nitekim Priskos'da, Hun ülkesindeki gezilerinde Bleda'nın dul eşinin sahibi olduğu yerleşim yerinde, kendisiyle görüşmesinin anlatıldığı notlarda mağdurluğunu belirtecek hiçbir kayıt yoktur. Ayrıca Bleda'nın isminin geçtiği yerlerde onun öldürüldüğüne dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır (**Priskos, s. 38**) 441 yılına gelindiğinde, Hunlarla olacak bir savaşa mani olmak gayesiyle, kendisinin dikte ettirdiği şartlarla doğu Romalılarla antlaşma yaptığı Margus barışından sonra Attila, yukarıda bahsedilen birçok kavmi itaat altına alarak sınırlarını Alpler'e, Ren ve Vistül nehrine kadar uzatmış oluyordu. Ayrıca Burgundlar yok edilmiş ve Pannonia Prima da istilâ edilmişti. Bu durumlar sayesinde Hunlar artık bir imparatorluk haline dönüşüyordu (**Premier, 1968: 290; Hambis, 1971: 62**)

ATTILA DÖNEMİ

DOĞU ROMA (BİZANS) -HUN MÜNASEBETLERİ:

Attila devrine gelindiğinde, Hun başkentinde Doğu Roma politikasında bir değişiklik yoktu. Temelleri Uldız zamanında atılan politikaya göre, her fırsattan yararlanılarak Doğu Roma baskı altında tutulacak ve nihayetinde kesin olarak Hun hâkimiyeti altına alınacaktı. Uldız'ın "*güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethederim*" diye Doğu Roma elçilerini tehdit eden bu söz, Hun politikasının temelini oluşturmaktaydı. Esas hedefi dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek olan Attila, buna giden yollardan birisinin Doğu Roma olduğunu biliyordu. Bu sebeple ilk önce büyük devletlerden birisi olarak Bizans hezimete uğrattırılacak ve başkent İstanbul'daki politikalara kendisi yön verecekti. Büyük devlet adamı, asker olduğu kadar büyük bir diplomat da olan Attila, şartlar uygun olduğu zaman her fırsatı değerlendirmek istiyordu (**Szász,1943: 187; Harmatta, AAH, I, 1951: 139**) Margus barışı yapıldıktan sonra, Slav, Fin, Germen, Türk asıllı birçok kavmi itaat altına alan Attila, arkasını sağlamlaştırdıktan sonra, 440 yıllarına gelindiğinde yeniden ortalarda görünmeye başladı. 439 yılında Vandallar, Kartaca'yı, Afrika'nın birçok yerleşim bölgelerini ele geçirmişler ve oradaki önemli bir Roma donanmasını da yağma etmişlerdi. Bunun üzerine Doğu ve Batı orduları birlikte 440 yılı ilkbaharında, Vandalların saldırısına uğrayan Sicilya'yı korumak için harekete geçti. Bu durumu öğrenen İranlılar da uzun süredir hevesli oldukları Ermenilere saldırdı. İranlıların bu saldırılarına karşı Doğu Romalılar, elle

yıllarda Attila, Bleda'dan sonra tahta geçebilecek Hun prenslerini öldürerek veya ülkeden kaçmaya mecbur ederek vâris olarak tek kalmıştır. Bunun en güzel örneğini ise Doğu Romalılara kaçan ve Margus barışı ile iade edilen Hun hanedanından Mama ile Attakam'ın idam edilmeleridir. Bunlar Oktar veya Rua'nın oğulları olabilirler. Daha sonraları hâkimiyetlerini kaybeden bazı kavimleri de etrafına alarak güçlenen Attila, 445 yılına gelindiğinde Bleda'yı tuzağa düşürerek kendi eliyle öldürmüş ve ona bağlı olanları da kendisine itaat etmeye mecbur bırakmıştır. *Jordanes, s. 123; Prosper Tiro, s. 480; Marcellinus Comes, Chronicon, Chronico Minora, II, s. 81; A. Thierry, aynı eser, s. 52 vd.; E.A. Thompson, A History of Attila and the Huns, s. 88; H. Homeyer, Attila, Berlin, 1951, s. 78-79; C.D.Gordon, The Age of Attila, Newyork, 1960, s. 61; C.A. Macartney, Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources, s. 102; I. Bóna, Das Hunnenreich, s. 61-63; K. Enoki, Sogdiana and the Hsiung-nu, CAJ, 7, 1, 1968, s. 60; J. Deguignes, Büyük Türk tarihi, 2, İstanbul, 1976, s. 479; E. Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun İlerleyiş ve Çöküş Tarihi, II, s. 206.*

tutulabilir tüm askerlerini harekete geçirdi (**Premier, 1968: 291; Bóna, 1991: 55-56**) Bütün bunlardan haberdar olan Attila, durumdan istifade ederek büyük bir hızla birlikleriyle harekete geçti. Tuna'da bulunan en son Doğu Roma mevzisi Castra Constantia'ya saldırdı. Bir pazar yeri olan burada Romalılara hücum etti ve birçok kişiyi esir aldı. Bunun üzerine Romalılar derhal Hunlara elçiler gönderdi. Elçiler, yapılan saldırının antlaşmalara aykırı olduğunu iddia ederek Hunlarla müzakerelere başladı. Büyük bir diplomat olan Attila, hareketin niçin yapıldığını diplomatik manevralarla Doğu Romalılara izah etti. Bu hareket savaş değil, bir uyarı idi. Çünkü Margus Piskoposu Hun hudutlarına girerek, Hunlarca çok kutsal olan mezarları soymuştu (**Thierry, 1865: 54; Altheim, 1952: 146-147**)

Bu sebeple piskoposu kaçaklarla birlikte, Margus antlaşmasına uygun bir şekilde iade etmedikleri takdirde savaş ilan edilecekti. Ayrıca kaçakların sayısının fazla miktarda olduğu da özellikle belirtilmişti (**Priskos, s. 24-25**). Bu görüşmeler neticesinde Romalılar söylenenleri inkâr etti. Hunlar ise görüşlerinde ısrar ettiklerinden bir antlaşma olmadı ve savaş çıktı. 440 sonbaharında harekete geçen Hun orduları Tuna'yı geçerek, çevredeki bir çok yeri tahrip ettikten sonra Viminacium (Bugünkü Kostolaç)'u ele geçirdi. Hunların bu hücumu üzerine birçok Doğu Romalı, bir kişi yüzünden devlet savaş tehlikesine maruz kalmasın diye, piskoposun geri verilmesi gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine piskopos, kendisinin geri verileceğinden korkarak gizlice Hunlara kaçtı. Eğer Attila kendisine iyi davranır ise Margus şehrini teslim etmeyi vaat etti. Bunun üzerine Hunlar, sözünde duracak olursa her türlü yardımı yapacaklarına söz verdiler. Antlaşma sağlanınca piskopos, pek çok Hunla birlikte Romalıların sınırına döndü ve Tuna'nın kıyısında onları pusuya yatırdı. Geceleyin uygun bir anda işaret vererek, Hunları harekete geçirdi ve şehri teslim etti. Bu harekete birlikte Hunlara artık Trakya ve İstanbul'un yolu açılmış oluyordu (**Priskos, s. 25; Szász, 1943: 190-191**)

I. Balkan Seferi

Doğu Roma'nın siyasî, iktisadî olarak içinde bulunduğu güç durumdan, Vandal kralı Geiserik'in Romalılara karşı kendisinden yardım istemesinden ve Hunlar karşısındaki azından yararlanan Attila, Margus'un ele geçirilmesiyle başlayan hareketine devam ederek Balkanlara doğru ilerlemeye başladı (441). Tuna nehrinin güney tarafında, batı istikametine doğru saldırılarına devam etti. Bu hareketini İlyria bölgesine kadar genişletti. Singidunum (Belgrad)'u kuşatarak ele geçirdi ve bütün ahali-sini esir aldı (441). Daha sonra Sirmium (Sermska Mitrovica)'u fethetti (**Procopius, MDCCCXXXIII, s. 26-27; Zachariae, 1881: 131; Alföldi, 1926: 6; Altheim, 1952: 150; Gordon, 1960: 63-65; Ireçek, 1990: 53-54**).

Sirmium'un fethinden sonra Attila, güneyden başlayarak Pannonia Secunda bölgesini ve Naissus (Niş)'u da hâkimiyeti altına aldı. Trakya'ya doğru hızlı gelişen Hun hareketi, Hunlarla çok iyi ilişkiler içerisinde olan Batı Romalı Aetius'un araya girmesiyle kesildi. Aetius; Doğu Romalıların Margus barışı şartlarını yerine getirerek ödenmeyen vergileri ödeyeceklerine ve kendilerindeki tüm kaçakları iade edeceklerine garanti verdi. Bunun teminatı olarak da oğlu Carpilio'nu Hun sarayına esir olarak gönderdi. Böylece Tuna bölgesindeki stratejik bir çok kale Hunların eline geçti ve Balkanlar'da Hunlara ciddi şekilde mukavemet edecek hiçbir kuvvet kalmadı⁵.

⁵ 441 yılı olayları hakkında Marcellinus Comes şunları yazmıştır: "Hun kralları sayısız savaşçılarla Illeria'ya saldırdılar. Belgrad ve başka şehirler ile Illeria'nın bir çok yerini yerle bir ettiler". Cladius Claudianus ise şöyle demiştir: "Hunlar ortalığı kasıp kavursa da, Sarmatlar kapının önüne

II. Balkan Seferi

447 yıllarına yaklaşıldığında, Attila'nın Doğu Roma politikasının daha sertleştiği görülmekteydi. Çünkü I. Balkan seferinden beri İmparator II. Theodosios, Balkanlarda Hunlara karşı bir müdafaa hattı teşkil etme teşebbüsünde bulunmuş ve Magister Officorum olan Nomus'u görevlendirerek yeni bir limes tanzimine girişmişti. Ayrıca Doğu Roma'nın ağır malî kriz içerisinde bulunması, 446'da ortaya çıkan salgın hastalık ve 447'deki büyük deprem İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun birçok şehrinde hasarlar meydana getirmiştir. Öyleki depremin tesiriyle İstanbul surlarında çok sayıda burç da yıkılmıştı. Doğu Roma'nın askerî ve malî bakımdan içine düştüğü çok zor şartların yanında, Attila'nın hareketinin altında yatan esas sebep ise, Bizans kat'î surette hâkimiyet altına alıp Batı Roma'ya yönelmekti. Yani alt yapısı oluşturulan cihan hâkimiyeti ülküsünü gerçekleştirmekti (**Gibbon, 1764: 270-71; Turan, 1981: 157; Schröder, LIX, 1922: 240-244**) Bu arada II. Theodosios zamanında Attila, Romalı-lardan, daha önce ödenmeyen borçların karşılığı olarak zorla vergi topladı. Kendisine elçilerin gelmesi, kaçakların iade edilmesi ve vergiler hususunda mektup yazdı. Bu mektubu, isteklerini bildirmek üzere Doğu Roma'ya gönderdiği elçiler ile yolladı. Kendi elçileri geri dönerken de, Romalı elçilerin onlarla birlikte gelmesini istedi. Eğer bunlar yerine getirilmez ise, Doğu Roma'ya savaş açacağını belirtti. İmparator, Attila'nın mektubunu okuyunca, kendilerinde bulunan kaçakları iade etmeyeceğini, fakat derhal bir elçilik heyeti göndereceğini söyledi. II. Theodosios, Attila'nın asıl isteklerini geri çevirince Attila ordusuyla Tuna'yı geçti ve birkaç küçük kalenin alınmasından sonra çok kalabalık bir şehir olan Ratiaria'ya başarılı bir saldırı yaptı. Burası Tuna Bölgesi'nin anahtar yeri idi (**Priskos, s. 26; Prosper Tiro, s. 479; Szász, 1943: 191-192; Gordon, 1960: 70 vd.**) Ostrogot Kralı Valamir ile Gepidlerin Kralı Ardarik'in kuvvetlerinin de katıldığı Hun ordusu, bu günkü Bulgaristan'a girerek Oescus (Gigen) kasabası yakınında Utus Irmağını (Vidin Çayı) geçti. Burada, Moesia bölgesi Magister Militium'u olan ve Hunlardan Bizanslılara firar eden Got asıllı Arnegisclus komutasındaki Doğu Roma ordusunu ağır bir hezime uğrattı. Arnegisclus da savaş meydanında hayatını kaybetti. Bu başarıdan sonra Attila Hun ordusunun bir kolunu Nikopolis (Niğbolu) civarındaki Asemus (Osem) kalesinin muhasarasına memur etti. Tuna boyundaki yerleri almak üzere de doğu istikametine başka kuvvetler sevk etti. Kendisi ise esas Hun ordusu ile güneye doğru ilerliyerek, Serdica (Sofya), Philippopolis (Filibe)'i zaptederek Adrianopolis (Edirne)'i kuşattı. Kuvvetlerinin bir kısmını Edirne muhasarasına bırakarak, Durostorum (Silistre), Marcianopolis (Preslav)'i ele geçirdikten sonra, İstanbul istikametine yöneldi. Arcadiopolis (Lüleburgaz), Kallipolis (Gelibolu) ve Sestos (Akbas Limanı) şehirlerini de fethetti. Bu sırada Attila, geride mukavemet edebilecek yerleri yok etmek gayesiyle ansızın geri döndü. Trakya'dan geçerek Teselya'ya girdi ve Thermopylae (Termopil Geçidi) civarına geldi (**Theophanes, 1839: 102 vd.; Szász, 1948: 216-217; Obolensky, 1974: 64; Kafesoğlu, 1957: 5**) Artık Hun tehlikesi başkent İstanbul'u tehdit ediyordu. Doğu Roma, Hunların başarıları karşısında tamamen ümitsizliğe düştü. Bu arada Vandallara karşı Sicilya'da bulunan Doğu Roma birlikleri ile İran sınırındaki garnizonların geri dönmesi ve

dikilse de, onlar (Romalılar) sadece artistliği düşünürler".

Hunlar ile Doğu Roma arasında imzalanan bu anlaşmanın tarihi 442'dir. Anlaşmayı Romalılar adına konsül Nomus imzalamıştır. Bu sırada Asya taraflarında seyahatte bulunan imparator da, dönüşte 443 yılı başlarında onaylayarak şartlarını yerine getirmeye çalışmıştır. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, I*, Ankara, 1943, s. 121; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 73 vd.; H. Homeyer, *Attila*, s. 77-78.; İ. Kafesoğlu, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, IED, III, 1957, s. 3 vd.; B. Croke, *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, s. 162-164.

Prens Aspar komutasındaki bu kuvvetlerin 447 yılında Chersones'de Hunlara mağlup olması Roma için herşeyin sonu oldu. İmparator II. Theodosios, Attila'dan barışı adeta dilenmek mecburiyetinde kaldı. İmparatorluğun Doğu Ordusu komutanı Senatör Anatolius vasıtasıyla, Athyra (Büyükçekmece)'da ordugâh kuran Hunlar ve Doğu Romalılar arasında barış görüşmeleri yapıldı. 447'de imzalanan ve tarihte *Anatolius Barışı* diye bilinen antlaşmanın maddeleri şöyle idi (**Thompson, 1948: 90 vd.;** **Croke, s. 165 vd.;** **Bornes, Phoenix, 24, 1975: 164**)

- 1- Kaçaklar derhal Hunlara iade edilecek.
- 2- Geçmiş vergiler karşılığında 6000 libre altın Hunlara ödenecek.
- 3- Hunlara ödenen senelik vergi 2100 altına çıkarılacak.
- 4- Parasını ödemedi Romalıların ülkesine kaçmış olan her Romalı esir başına 12 altın ceza ödenecek ve bu ödenmediği takdirde esir sahibine iade edilecek.
- 5- Romalılar, Hun ülkesinden kendi tarafına kaçanları bir daha kabul etmeyecek (**Priskos, s. 26**).

Doğu Romalılar, kendilerine kabul ettirilen bu ağır şartları zihinlerini sarmış bulunan Hun korkusundan dolayı kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü imparatorluğun hazineleri saçma gösterilere, boş, faydasız şan şöhrat sefalarına ve ölçsüz zevklere hasredilmişti. Bu sebeple iktisadi olarak büyük bir felaketin içerisinde bulunuyorlar ve Hunlara ödenmesi gereken paraları temin için tedbirler düşünüyorlardı. Bu sebeple halktan haksız yere zorla vergi toplandı. Toprak vergisinden muaf tutulanlardan bile hakimlerin karan ile toprak vergisi alındı. Herkes üzerine düşen altını getiriyor ve vergiler imparator tarafından vazifelendirilenlerce zorla toplanıyordu. Öyle ki, atadan kalma zenginliklerin sahibi olanlar, eşlerinin süs eşyalarını ve kendi değerli şeylerini satıp ödenmesi mecburî paraları temine çalışıyorlardı. Bu savaş, Romalıların o derece büyük felaketlere düşmesine sebep oldu ki, açlıktan ve intihar ederek birçok insan canından oldu. Hazine tamamen boşaltılarak Hunlara ödenecek para temin edildi. Bu sırada İstanbul'a bu iş için gelmiş olan Hun elçisi Scotta vasıtasıyla da Hunlara gönderildi. Aynı zamanda para ile birlikte kaçaklar da iade edildi (**Priskos, s. 27; Altheim, 1952: 153**). Attila devrinde Bizansa karşı gerçekleştirilen iki Balkan seferi neticesinde, Tuna boyundaki Doğu Roma savunma mekanizması çöktü. Artık, Hunlara mani olacak hiçbir engel kalmamış oldu. Zaten Bizans İmparatoru, Attila'nın isteklerini bir efendinin emirleri olarak görüyor ve yerine getiriyordu (**Priskos, s. 29**). Böylece Bizans ağır bir vergiye bağlanmış ve Hunların istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlanmıştı. Bu da Türk devlet geleneğine göre bir devletin kesin olarak hâkimiyet altına alınması için yeterli idi (**Kafesoğlu, 1957: 80**)

Yine bunun sonucunda Bizans'dan alınan altınlarla Hun hazinesi dolmuş ve Balkanlar'daki sınırları da oldukça genişlemişti (**Harmatta,1955:183 vd.;** **Mommsen, 1906: 539**) Attila Doğu Roma'yı hâkimiyet altına alıp, Batı Roma politikasında yavaş yavaş değişiklikler yapıp, cihan polititasına adım adım yaklaşırken ülkesinde güçlü bir devlet yapısı meydana getirmişti. Devletin en tepesinden en altına kadar her kademede tam itaati sağlamış, gerek Hunlar gerekse tâbi kavimlerden başarılı olanları devlet hizmetine almıştı (**Altheim, 1952: 158 vd.;** **Grousset, 1980: 91; Bóna, 1991: 107, 111 vd.**). Attila'nın hükümet merkezinin (başkenti) neresi olduğu meselesi oldukça ihtilaflıdır. Birçok tarihçi, Attila'nın sarayının, Rua zamanında orduların bulunduğu Tisa çevresindeki aynı yer de olduğunu, bazıları ise yerin tesbitinin mümkün olmadığını düşünmektedirler (**Thompson, 1948: 221; Bóna, 1991: 64-65**). Hun hükümet merkezinin nerede olduğunu söyleyebilmek mümkün değilse de tarihi kaynaktaki bilgiler ışığında Attila'nın

Erdel'de ve Maros nehri vadisinde olduğu gibi değişik yerlerde büyük evleri ve sarayları bulunduğu bilinmektedir (Priskos, s.38; Jordanes, s.104; Bóna, 1991: 71). Uldız'ın temelini attığı Hun dış politikası gereği Batı Roma imparatorluğu ile başlangıçta iyi ilişkiler içerisinde bulunan Attila, Doğu Roma'nın hâkimiyet altına alınmasından sonra, politikasında belirgin bir değişikliğe gitti. Artık Batı Roma da boyunduruk altına alınacak ve sıra Sasanilere gelecekti (Priskos, s.53; Jordanes, s.105 vd.). Bu anlayışla Hun dış politikasının ağırlık noktası Batı Roma'ya kaymış oldu.

ATTILA DÖNEMİ

HUN- BATI ROMA MÜNASEBETLERİ:

Hunların çağdaşı ve ondan sonraki kaynaklara göre, kısa süren fakat onlara sonsuz görünen Attila'nın hükümrânlığı, "Avrupa'yı yetim bırakan" bir savaşlar tarihi idi (Bóna, 1991: 81). Binlerce insanı savaşa zorlamıştı. Fakat buna karşın gerçek olan, Attila, hükümrânlığının ilk iki yılı boyunca en azından Batı ve Doğu Roma'ya karşı hiçbir savaşı kendisi başlatmamıştı (Bóna, 1991: 8). Buna rağmen Batı Roma, Attila'nın barış severliğine karşı hiç de iyi şeyler düşünmüyordu. Bleda'nın ölümünden sonra, Hun meselesiyle uğraşan Carpilio ve Senatör Cassiodorus elçi olarak Attila'ya gönderildi. Attila, elçiler ile yaptığı görüşmeler sonucunda aradaki barışın süreceğine dair söz verdi. Bazı kaynakların söylediği gibi barış, Cassiodorus'un cesur ve parlak konuşması sayesinde değil, Batı Roma'nın verdiği tavizler neticesinde gerçekleşti. Bunun neticesinde Sava kıyısındaki Pannonia toprakları Hunlara bırakıldı. Diğer Pannonia bölgeleri ise zaten daha önceleri Hunların eline geçmişti (Maenchen-Helfen, 1978: 74 vd.; Tiçeloiu, *Byzantinische Zeitschrift*, XXIV, 1924: 84-87). Aynı zamanda Attila'ya Magister Militum ünvanı tevcih edildi. Yeni ünvan, rütbeye uygun olarak yıllık düzenli bir gelir anlamına geliyordu. Gerçekte ise, Batı Roma'dan alınan bir haraçtı (Priskos, s. 47; Altheim, 1952: 168-169). Bu esnada Batı Roma askerî savunma hattı, Norikum Mediterraneum, Valeria Media, Poetovio (Ptuj / Pettau) ve Drava'dan geri çekildi. Hunlar ile görüşmeler devam ederken, Brit (Britanya ahalisi)'lerden 446 yılında yardım istendiğine dair Aetius'a uzun bir mektup geldi. Fakat Attila'nın gücü karşısında bir Hun saldırısından korkan Roma yönetimi, yardım isteğini karşılıksız bıraktı. Bu arada beklenmedik bir durum karşısında Attila'nın Doğu Roma'ya yönelmesi, Batı Romalıları belirli bir süre rahatlattı (Szász, 1943: 263 vd.; Jones, 1973: 176-189; Bóna, 1991: 83)

Anatolius Barışı'ndan sonra Attila karşısında çaresiz kalan Doğu Roma için tek kurtuluş yolu, Attila'nın ortadan kaldırılması idi. Bu sebeple bir suikast tasarlandı. Bu sıralarda, Doğu Romalıların Hunların ele geçirdiği bazı bölgelerden uzak durmalarını, kaçakların iade edilmesini ve bunların askerî kuvvet olarak kullanılmaması istekleriyle dolu Attila'nın mektubunu getiren Hun elçileri Edekon ile Orestes İstanbul'a gelmişlerdi. İmparatorun başvekili Hadım Chrysaphius, tercüman olan Bigila ile bir plan hazırladı. Daha sonra imparatorun da onayladığı plana göre, çok para ile aldattıklarını sandıkları Attila'nın yakın adamı ve muhafızlarının başı olan Edekon ülkesine geri döndüğünde Attila'yı öldürecekti. Bunun için geri dönen Hun elçileri ile birlikte Maximinos başkanlığında, Priskos'un da dahil olduğu bir Doğu Roma elçilik heyeti Attila'ya gönderildi. Heyetin başkanı Maximinos ile Priskos'un bu plandan haberi yoktu. Bigila ise tercüman vazifesi ile bulunuyordu. Gerçekte ise suikast için gerekli parayı ve rabıtayı sağlayacaktı. Fakat Edekon'un Attila'ya herşeyi anlatmasıyla suikast planı açığa çıktı. Bunun üzerine Attila, üzerinde suikast için kullanılacak para ile birlikte Bigila'yı yakalatarak tutuklattı. Romalıların Attila'dan kurtulmak için son

ümitleri de böylece tükendi (**Priskos, s. 28-31; Schreiber, 1978: 167 vd.; Bóna, 1991: 87**)

Bu sırada devamlı ittifak halinde bulunan Batı Roma'ya karşı Attila'nın tutumu değişmeye başladı. Nitekim Doğu Roma ile yeniden antlaşma imzaladıktan sonra Batı Roma'ya karşı girişmeyi düşündüğü seferi meşrulaştırmak için bahaneler aradı. 441 yılında Sirmium'un kuşatılması sırasında cereyan eden hadiseyi gündeme getirdi (**Priskos, s. 39-40; Altheim, 1952: 170-171**).

Campus Mauriacus Savaşı

Attila, Batı Roma üzerine yapacağı sefer için hazırlanırken, bir yandan da diplomatik ataklarını sürdürdü. Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria, imparator tarafından tahta ortak olunmaması için bekar kalmaya zorlandı. Fakat 449 yılında sarayda patlak veren bir skandalın ardından İstanbul'a gönderildi ve sarayda göz hapsinde tutuldu (**Gordon, 1960: 104-105; Mommsen, 1906: 540-541**). Aşağılanan Honoria, 450 başlarında gizlice Attila'dan yardım istedi. Ayrıca ona altın bir nişan yüzüğü de gönderdi. Bu teklifi kabul eden Attila, Valentinianus'dan nişanlığının hissesine düşen Galya bölgesini başlık (drahoma) olarak istedi. Attila karşısında zor durumda bulunan kuzeni II. Theodosios'un da bu talepleri desteklemesinden korkan imparator, Honoria'yı 450 ilkbaharında Roma'ya geri çağırdı. Ardından göstermelik bir evlilikle kardeşini gelin etti (**Premier, 1968: 333-334; Szász, 1943: 270**) Bunun üzerine savaş tehdidinde bulunan Attila, Batı Roma imparatorluğunun yarı hükümdarı gibi davrandı. Ordusunu harekete geçirirken hedef şaşırtmak ve Batı Roma'yı iyice hazırlıksız yakalamak için, gayesinin Hun ülkesinin kuzeyinde oturan Germenler'in isyan teşebbüslerini bastırmak olduğunu söyledi. Bu arada Batı Roma İmparatorluğuna da haber göndererek Romalıların dostu olduğunu, ordusu ile de ihtiyaç duydukları anda yardım edeceğini bildirdi. Ayrıca Frankları mağlûp ettikten sonra, Frank devletinin dağılması ve kralın ölmesi üzerine kralın büyük oğlunun kendisinden yardım istediğini de bahane etti. Halbuki Attila'nın esas hedefi Germenler ve Vizigotlar ile ittifak yapmak idi (**Maenchen-Helfen, 1978: 97-98**). Bu arada Doğu Roma imparatoru II. Theodosios, 26 Temmuz 450 yılında av esnasında atından düşerek ağır şekilde yaralandı ve iki gün sonra öldü. Bunun üzerine tahta Markianos geçti (450- 457). Kendisini kiliseye adanmış olan Theodosios'un kardeşi Pulcheria ile evlenerek, kendisine gerekli olan devlet otoritesini tesis etti. Birçok bakımdan zor durumda olan yeni Doğu Roma imparatoruna da isteklerini kabul ettiren Attila, arkasını da böylece sağlama almış oldu (**Jordanes, s. 106-107; Priskos, s.57-58; Thompson, 1948: 124,133; Altheim, 1952: 171; Bóna, 1991: 99**). 451 yılı başlarında Attila, Hun ve müttefiklerinden oluşan oldukça büyük sayıdaki gücü Galya'ya doğru harekete geçirdi. Bu arada sefere çıkmadan önce Doğu-Batı Roma İmparatorlarına birer elçi göndererek, "Hem benim hakimim hem de senin hakimim olan Attila, hiç vakit kaybetmeden bir saray yaptırmamı ve oraya kendisini kabul etmeni emir buyurdu", mesajını ilettili (**Malalas, 1986: 195-196**). Böylece daha başlangıçta korku salarak, büyük bir psikolojik üstünlük elde etti. Zaten Jordanes'in dediği gibi "Bu kurnaz adam harpte silah kullanmadan önce, yalan ve hileyi çok iyi kullanıyordu"(**Jordanes, s.110**). Esasını Hunların oluşturduğu orduda, en büyük ağırlığı Germenler oluştururdu. Bunun dışında hayli kalabalık olarak kralları Ardarik ve Valamir'in komutasındaki Gepidler ve Ostrogotlar ile, Rugi, Skir, Quad, Alaman, Herul, Thüring, Burgund ve Franklar da Hun ordusunun diğer kısmını meydana getirdi (**Jordanes, s.108; Bóna, 1989: 82-84**). Attila ordusunu iki kısma ayırdı. Bir kısmını Tuna'nın sağ kıyılarındaki Roma kalelerinin ele geçirilmesine memur etti. Diğer kısım ise Tuna'nın sol sahillerinden ilerleyerek güzergâhları üzerindeki kavimleri itaat altına

almakla yükümlü idi. Sonunda iki ordu Ren sahillerinde birleşti (**Thierry, 1865: 121-124; L. Hambis, 1971: 81**) Attila Galya'ya doğru ilerlerken, Germenler'den bir kısmını yedek olarak geride bıraktı. Ayrıca az sayıdaki bir Hun atlı birliğini, İranlılara karşı ayaklanan Ermenilere destek gayesiyle gönderdi. Az sayıdaki Hun atlıları, Kafkas geçidindeki İran sınır barikatlarını yaramadı. Bu sebeple 26 Mayıs 451'de Avrair bölgesindeki trajik savaşta Ermeniler'in korkunç yenilgisine mani olamadı (**Maenchen-Helfen, 1978: 80-81; Baynes, 1910: 625-643**) Galya'ya doğru harekâta başlayan Attila, Ren nehrini geçerek Galya'nın kuzey-doğusundaki şehirleri ele geçirmeye başladı. Bu arada, Galya'da Romalıların dostu olarak bulunduğunu, gayesinin hâkimiyeti altından kaçan Vizigotları tedip etmek olduğunu ilan etti. Muazzam Hun ordusu karşısında şehirler birer birer teslim oluyor, kaleler ele geçiriliyordu. Roma kuvvetleri bile ric'ata mecbur olmuş ve Loire sahillerinde toplanmıştı. Hun ordusuna karşı koyacak hiçbir kavim bulunmuyordu. Bazı Burgund ve Frank grupları mukavemet etmek istemişlerse de, Hun ordusu tarafından mağlûp ve perişan edilmişlerdi. Galya bölgesindeki şehirlerden sadece Paris ile Troyes Hun saldırısından kurtulabildi. Bunun üzerine halk arasında, iki şehrin azizler tarafından korunması sayesinde kurtulduğu inancı doğdu (**Homeyer, 1951: 145-147; Macartney, 1951: 119-122**). Attila ilerlemesine devam ederken, arkasında kuvvetli bir kale olan Metz'i bırakmak istemediğinden şehri muhasara etti. Fakat şehir müthiş bir mukavemet gösterdiğinden muhasarayı kaldırarak çekilmek istersen kalenin bir tarafının yıkıldığı haberi gelmesi üzerine, şiddetli bir hücumla 7 Nisan tarihinde şehri ele geçirdi (**Prosper Tiro, s. 480; Altheim, 1952: 175-177; Ferrill, 1986: 148-149; Grégoire de Tours, bk., Monumenta Germanica Historica Scriptores Rerum Merovingicarum, I, 1885: 67-72**). Metz şehrinin yanmış harabelerini arkasında bırakarak ilerlemesine devam eden Attila, Reims şehri önlerine geldi. Bu muhteşem ordunun hareketini öğrenen ahali şehri terk ederek civara kaçtı. Şehirde yalnız piskopos Nicasius ile birkaç kişi kalmıştı. Hun ordusu bunun üzerine hiç mukavemetle karşılaşmadan şehri ele geçirdi (**Chronicon Paschale, bk. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1832: 583; Malet- Isaac, 1925: 431-432; Gibbon, 1988: 235 vd.**) Daha sonra Attila ordusu ile güney-batıdaki Orleans şehrine geldi ve Loire taş köprüsü ile korunan, çevresi yuvarlak kalelerle sağlamlaştırılmış şehri muhasara etti. Köprü'nün çok büyük bir ehemmiyeti vardı. Çünkü oraya sahip olan, Vizigotların ülkesine giriş ve çıkışa hakim oluyordu. Köprü başındaki muhkem şehir Orleans da önemliydi. Şehir yeteri kadar ahali ve gücü olmasına rağmen böyle bir kuvvete daha fazla dayanamazdı. Nitekim Alanların kralı ve şehrin sahibi Sangiban Hunlara katılarak şehri teslim etmeye karar verdi (**Cassiodorus, Variarum, bk. Monumenta Germaniae Historica 1894: 157; Jordanes, s. 108-109; Thierry, 1865: 155 vd.; Szász, 1943: 288-290; Bachrach, 1973: 65**) Bu sırada Aetius da, Galya bölgesindeki barbarlardan oluşan Roma ordusuyla Galya'ya geldi. İlk iş olarak Vizigot kralı I. Theodorik'in yardımını sağlamaya çalıştı. Yaklaşan tehlikenin büyüklüğünü sezen Theodorik Aetius'a yardım etmeye söz verdi. Vizigotların merkezi Toulouse'de dört oğlunu bırakıp, büyük oğlu Thorismund ile Theodorik'i alarak Aetius'la buluşmak için yola çıktı (**Homeyer, 1951: 150-152; Altheim, 1952: 177-178; Jordanes, s.110; Sidonius, s.327-330; Prosper Tiro, s.481**). Gotların Aetius'la işbirliği yapması hususunda Sidonius şu bilgileri kaydetti: "Aetius Alpleri terkeder etmez, Gotların can düşmanları olan Hunları ülkelerinde her an beklediklerinin haberini aldı. Bunun üzerine cesaretini toplayarak Avitus'un yanına gitti ve Hunlar karşısında Gotlar ile Romalıların birleşmesi için yardım istedi. Avitus bu teklifi kabul edince, Aetius yola çıkarak Hunların izlerini takip etti. Gotlar, kendilerine söylenen sözleri dinliyorlardı. Çünkü rezil olmak yerine her türlü kötülüğü göze alıyorlardı" (**Homeyer, 1951: 149-150**). Bu arada Sangibus'ın verdiği kararı da haber alan Aetius, şehrin müdafasına derhal askerî kuvvetler sevk etti. Attila şehri zaptetmek istediye de, mühim bir müdafaa ile karşılaştı. Ahalinin bu direnişi, Aetius ve

Theodorik'inde askerleriyle şehrin yardımına gelmesini sağladı (**Eustathius Epiphaniensis, bk.Fragmenta Historiæ Graecorum, IV, s. 140; Prosper Tiro, s. 482; Bachrach, 1973:66-68**) Vizigot kralı I. Theodorik, Attila ile hareket eden Alan, Burgund, Frank, Sarmat, Saksonlar gibi Galya ordusunun büyük bölümüyle karşı karşıya geldi. Attila, savaş için uygun bir yer aramak ve rakiplerini oraya çekmek için geri çekildi (**Jordanes, s. 112; Sidonius, s. 330 vd.**) Bu sırada ordunun moral gücünü arttırmak gayesiyle topladığı askerlere bir konuşma yaptı. Jordanes'in yazdıklarına göre Attila şunları söylemiştir: "Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları şu sözleriyle cesaretlendirmeye çalıştı: Bu kadar çok kavim üzerinde kazandığınız zaferlerden sonra, şimdi dünyayı istilâ etmek üzere olduğunuz sırada sizi gayrete getirmeyi uygun bulmam. Çünkü bu ancak acemi komutanlara, tecrübesiz orduya karşı söylenir. Zaten savaştan başka bir şey tanır mısınız ki siz. Bir erkek için, elinde silâhı ile intikamını alması kadar güzel bir şey var mıdır? Tabiatın, kalbi intikam hırsıyla doldurması en büyük bir lütuftur. Bunun için her halükarda düşmana hücum edelim. Çünkü daima ilk hücum eden daha cesurdur. Bu birleşmiş çeşitli kavimleri önemsemeyiniz. Zaten müdafaa için birleşme de korku alametidir. Görüyor musunuz? Daha hücumdan evvel onları korku sardı. Tepelere çıkmak istiyorlar. Fakat buraları da onları kurtaramıyacak. Düz yerlerde sığınacak yer arayacaklar. Bunu da başaramayacaklar. Romalıların pek beceriksiz silâh kullandıklarını biliyoruz. Bunun onlar için ilk başarısızlık belirtisi olduğunu söyleyemem. Fakat toz tabakası onların aleyhindedir. Disiplinsiz bir surette birleşerek kalkanlarıyla savunma yapmak istiyorlar. Bunlara asla önem vermeyerek Alanlar ve Vizigotların üzerine hücum ediniz. Burası savaşın en çetin olacağı yöndür. Sınırlar kesilince, uzuvlar düşer ve kemikler çökerse vücut kendini tutamaz. Kalpleriniz heyecanlansın, adetinize üzere heyecanla hücum ediniz. Silâhlarınızın kuvvetini, Hunların azametini gösteriniz. Eceli gelen rahat yatağında da ölür. Savaş olmamış olsa idi bu kadar kavim üzerinde Hunlar hakim olarak kalabilir miydi? Maeotis kapalı, gizli yollarını asırlardan beri atalarımıza niçin açtı? Başarıdan eminim. Bu savaş meydanı Hunlara iyi gelecek, talih vadedilmektedir. Düşmana ilk oku ben atıyorum ki, okumun değdiği adam ölmüş insan demektir. Zira Attila savaş yapmaktadır" (**Jordanes, s.110-111**) Ayrıca Attila bu sırada civarda askerlerin bulunduğu kâhinden, bu savaştan kimin galip geleceğini sordu. Ayrıca bir koyun kesilerek, kürek kemiği ateşte yakılmış, kemiğin ateşte aldığı şekille harbin neticesi öğrenilmeye çalışılmıştı. Çıkan falın neticesine göre düşman komutanı ölecekti. Fakat Hunlar'da mağlûp olacaktı (**Orkun, 1933: 71**) Her ne kadar Türkler'de kürek kemiğini yakarak fala bakmak adeti biliniyorsa da (**İnan, 1986: 154-156**) kaynaklarda Attila için verilen bilgilerin teferuatı tam olarak anlaşılmamaktadır. Günümüze kadar ulaşan bilgilere, özellikle Galya kaynaklarına göre iki ordu, Maurica veya Mauriacum bölgesini çeviren ve antik şehir Treca (Tricassis-Tricassira- Troyes)'den 5 Roma mili (yaklaşık 7,5 km.) uzakta bulunan düzlükte karşılaştılar. Yani Campus Mauriacus veya Mauriacum Campanum'da karşı karşıya geldiler. Diğer coğrafi anlamda Campania denen düzlükte, Seine (Sen) nehrinin sol kıyısında ve Galya'lı olmayan yazarlar tarafından söylenen Catalaunum'da savaş olmamıştır (**Jordanes, s. 113-114; Gibbon, 1988: 242 vd.; Eckhardt, 1928: 105-107; Alföldi, VI/1928: 108-111; Váczy, 114; Bóna, 1991: 94**) Harbin zamanı tam olarak bilinmemektedir. Aureliani 14 Haziran'da Attila'nın kuşatmasından kurtuldu. Yaklaşık 180- 200 km. uzunluğundaki bir alandan geri çekilme hazırlıkları en az iki hafta sürdü. Bu açıdan savaş Haziran ayının son günlerinde olmuş olmalıydı⁶. Tricassis önündeki 5.

⁶ Savaş sırasında iki ordunun dizilişi şu şekilde idi: Hunlar, Attila'nın kumandasındaki ordunun merkezini teşkil ediyordu. Sol cemahta üç Kardeş Valamir, Theodemir ve Videmir'in idaresindeki Ostrogotlar; sağda ise Ardarik'in yönetimindeki Gepidler ve diğer kavimler bulunuyordu. Karşı tarafta ise Aetius Romalı kuvvetlerin başında olarak sol kısımda, sağ yanda Ostrogotların

mili gösteren tâcin çevresindeki bölge, tahminen Sen nehrinin geçiş yerinden yararlanılarak Aureliani- Tricassis ana çizgisi boyunca yapılan şiddetli çarpışmanın bir yeriydi. Düzlükteki savaş kuzey, kuzeybatı yönünde ağırlık kazandı (**Johannes De Thurocz, 1985: 40-44; Fischer, 1896: 107-109**) Tricassis'in kuzey-batısında Sen kıyısının solunda kurulmuş küçük Antik kent Brolium'un 18 km. yakınında, Attila'ya tabi German savaşçıları, savaştan önce veya hemen sonra Tricassis Başpiskoposu aziz Lupus'un emriyle kralın önüne çıkmak isteyen Maximianus'u ve onun yol arkadaşlarını öldürdü. Bu durum Hunların sağ kanadının Brolium'un yanında bulunan Sen nehrinin diğer önemli geçiş yerini savunduklarını veya savaştan sonra oradan, Pouan-sur-Aube yönüne doğru çekildiklerini gösterdi. Brolium, Orta Çağın ilk zamanlarından beri, Hun devrinde ölen birisinin adını taşıdı (Saint Mesmin). Olaylar bu isimle hiçbir zaman var olmamış olan kutsal Memorius ile ilgili efsanelerde farklı anlatıldı (**Bóna, 1991: 96-97**) 30 ile 50 bin arasında olduğu kabul edilen Hun askerlerin sayısı (o devre göre hayli fazla bir sayı idi), eski ve yeni tarihçiler tarafından oldukça çarpıtıldı (**Démougeot, 1958: 7-42; V. De Caen, 1990: 24-26**)

Öğleden sonra üçten, akşam karanlığı çökene kadar süren dehşet verici savaş hiçbir galip taraf getirmedi. Attila, karanlık çökerken karargâhına döndü, tahta araba ve eyerlerden bir set oluşturdu. Vizigot-Roma ordusu, Hunların yoğun ok yağmuru sebebiyle, karargaha saldıramadı ve karanlığın çökmesi sebebiyle onlar da karargahına geri döndü. Aetius ise geceyi kalkanların koruması altında geçirdi (**Adreoli, 1927: 146-152; Váczy, 114-115; Schreiber, 1978: 219 vd.**) Hun karargahının yahut savaş yerinin yakınlarında son zamanlarda bir Hun kazanına ait kırık parça bulundu. Bunun Attila'nın akrabası olduğu iddia edilen ve savaşta ölen Laudarik'in gömülmesiyle ilgili olup olmadığı kesin olarak saptanamadı⁷.

Vizigot kuvvetleri atından düşen ve o sırada Ostrogot soyundan Andagis tarafından mızrakla öldürülen kralları I. Theodorik'in cesedini de yanlarına alarak, savaşta başından yaralanan tahtın varisi Thorismund'un krallığını emniyet altına almak için hızla yurtlarına döndü (**Thompson, 1948: 141-142; Stein, 1968: 317-337; Maenchen-Helfen, 1978: 104-106**) Diğer müttefikler dağıldı. Aetius ise, fazla önemi olmayan kendi askerleri ile bir süre karargahta kaldı. Daha sonra Tricassis Başpiskoposu Lupus'un Ren nehrine kadar yol gösterdiği Attila'yı takip etmek istedi. Fakat perişanlığundan bunu başaramadı (**Jordanes, s.108-114; Alföldi, 1934: 53-57; Jones, 1973: 192-201**). Ülkesine geri dönen Attila, bu sırada Tuna üzerinden kendisine gönderilen ve görüşmek isteyen askerî üst komutanı Apollonius başkanlığındaki Doğu Roma elçilik heyetini kabul etmedi. Vergilerin ödenmesini isteyerek, onları yeni bir harple tehdit etti⁸.

Bu arada savaşa katılanların sayısı, verilen kayıplar ve harbin neticesi mevzuları oldukça ihtilaflıdır. Batı Roma üzerine yürüyen Hun ordusunun miktarını bazı yazarlar

karşısında olacak şekilde Vizigotlar, ortada ise Burgundlar, Franklar, Alanlar ve diğer yardımcı kuvvetler yer tutuyordu. *Jordanes*, s. 113; B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykirály*, s. 291-296; H.N. Orkun, *aynı eser*, s. 70; Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 542-544; C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 105-108; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 179 vd.

⁷ Attila'nın akrabası olduğu söylenen Laudarik'in, onun kayınbiraderi olabileceği de ileri sürülmüştür. Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 542-543; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 97

⁸ Damaskius, Hunlarla Batı Roma arasında vukû bulan Campus Mauricius savaşını oldukça değiştirerek anlatmıştır. Nitekim Attila'yı Roma'ya kadar ilerletmiş, savaş yeri olarak da Roma önlerini göstermiştir. Oysa bunların hiç biri gerçek durumla ilgili değildir. Buna rağmen verdiği bilgiler, savaşla alakalı insanların şuurunda oluşan değişik duyguları yansıtmaları bakımından önemlidir. A. Westermann, *Damişcii Vita Isidori*, Paris, 1862, s.125-126; E.A. Thompson, *aynı eser*, s.143.

500.000'e kadar çıkarmışlardır. Ayrıca savaş alanında her iki tarafın ölü sayısının 300 ila 500 bin arasında olabileceğini de söylemişlerdir. Savaşın her iki tarafında, müttefikleriyle beraber kalabalık bir ordu teşkil ettikleri, harbin neticesinde çok sayıda kayıp verdikleri biliniyorsa da, verilen rakamların hepsi mübalağalıdır. Nitekim, devrin şartları ve nüfus hareketlerine göre, Attila'nın harp meydanındaki ordusunun 20-30 bin arasında olduğu, her iki tarafın kayıplarının sayısında, Jordanes'in bahsettiği 165'in en fazla 1/5'i kadar olduğu tahmin edilmiştir (**Maenchen-Helfen, 1944-45: 239**). Savaşı kimin kazandığı meselesinde de tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Umumiyetle Roma kaynaklarına, kilise tarihlerine ve destanlara atfen Attila'nın mağlup olduğu kabul edilmektedir. Fakat batı kaynaklarının kendileri dışındakiler için verdiği bilgilerin ne ölçüde güvenilir olduğu göz önüne alınırsa, neticenin öyle olmadığı görülebilmektedir. Çünkü çok üstün gördükleri medeniyetlerinin, nereden geldiklerini bilmedikleri bir kavim tarafından mağlup edilebileceğini kabul etmek istememişlerdir. Bu arada harbin feci sonuçlarına bakarak, harbin galibi ve mağlubu olmadığı da düşünülmektedir. Bütün bunların yanında Attila'nın, açlığa, salgın hastalıklara rağmen ordusunu ülkesine sağsalım döndürebilmesi, aradan bir yıl geçmeden yine güçlü bir şekilde Roma önlere görünerek büyük bir dehşet, korku verebilmesi, Roma hükümeti ile perişan ve az sayıdaki ordunun aczi göz önüne alındığında, zafer ve başarının Attila'ya ait olduğu anlaşılacaktır (**Szász, 1943: 296-298; Altheim 1952: 183-186; Várady, 1969: 42 vd.**)

Roma Seferi

452 yılının ilkbahar sonlarında Attila, ordusu ile Pannonia'dan hareketle ve Aetius tarafından çok az müdafaa edilen Juli Alpleri'nin dağ boğazını geçti (**Historia Nova, MDCCCLXXXVII, s. 26-27; Ferrill, 1986: 150-151; Thompson, 1948: 144vd.**) Dahilî karışıklıklar ve saray entrikaları sebebiyle Aetius, Attila'nın ilerlemesine karşı tedbir alamadı. Attila, surlarla çevrili, ileri harekâtına mani olan Aquileia şehrinin önlerine kadar kolayca ulaştı. Bu şehir, imparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eden bir konumda idi. Bu yüzden çok iyi tahkim edilmiş bir vaziyette idi. Burayı koruyan askerler, Alarik ile Antala'nın komutası altındaki Gotlar idi. Şehir Hunların hücumlarına karşı üç ay direndi ve hiçbir zaman teslim olmayacak intibah uyandırdı. Çevredeki meskün yerleri ele geçirmiş olan Hunlar arasında, erzak azlığı nedeniyle huzursuzluk baş gösterdi. Attila ise stratejik önemi çok büyük olan böyle bir yeri ele geçirmeden ilerlemeyi uygun bulmadı. Bu sırada bir leyleğin yavruları ile birlikte Aquileia'yı terketmekte olduğunu gördü. Attila, bundan faydalanarak askerlerinin cesaretini arttırmak gayesiyle onlara hitap etti. Jordanes'in anlattıklarına göre şunları söyledi: "Üstün bir önseziyle yaratılmış olan bu kuş, bu şehrin kendisini koruyamayacağı, orada emniyette olamayacağına kanaat getirerek yuvasını bırakıp gitmektedir. Bu, kaleyi koruyanların artık şehri müdafaa edecek güç ve imkândan mahrum olduklarının katî işaretidir. Demek oluyor ki, artık muhasaramıza uzun süre dayanamayacaklardır". Bu konuşma Hun askerî arasında müthiş bir tesir yaptı ve Attila, üç aylık sıkı bir kuşatmadan sonra deniz, nehir ve bataklıklarla korunan, şiddetle hiçbir zaman ele geçirilememiş, bütün imparatorluğun 9. büyük şehri Aquileia'yı ele geçirerek tahrip etti (**Jordanes, s. 114; V. De Caen, 1990:28-29; Altheim, 1952:189; Becker, 1915:75-77**) Bu şehir düştükten sonra Attila İtalya'ya girdi. Altinum, Padua yahut Concordia gibi şehirleri de harabeye çevirdi (**Szász, 1943: 348-349; Hutton, 1915: 65 vd.; Thompson, 1948: 145-146**). Buradan Vicentia (Vicenza), Verona, Brexia (Brescia), Pergamo ve Mediolanum (Milona) üzerinden Ticinum (Pavia)'a kadar uzandı. Kendisine kapılarını gönüllü olarak açmayan kentleri ateşe verdi. Bu durumda ise çoğu teslim olmayı tercih etti⁹. Hunların ilerlemeleri

⁹ Attila'nın Mediolanum (Milan)'daki saraya girdiği zaman; imparatorun tahtına oturup, tâbi

İtalya'yı korkuttu ve dehşete boğdu. İmparator Valentinianus, Ravenna'deki saraydan kaçtı. Bu arada Aetius, Doğu Roma imparatoru Marcianus'dan yardım istedi. Fakat onun askerleri ile yardıma gelmesi çok uzun zaman alacaktı (**Bury, 290 vd.; Hutton, 1915: 55 vd.; Sinor, 1990: 195**) Bu durum karşısında Batı Roma imparatoru III. Valentinianus Roma hükümetini topladı. Doğu Roma'nın yaşadığı tecrübelerden de yararlanarak bir çözüm yolu bulmaya çalıştı. 450 yılının konsülü ve gözde senatörlerden biri olan Avienus'un önderliği altında, Roma şehrinin valisi Trigetius ve Papa I. Leo (Büyük Leo) Attila'ya elçi olarak gönderildi. Umutlarını, 435'de Hippo Regius şehrinde Vandalların şeytanî kralı Geiserik ile antlaşmayı başaran Trigetius'a bağlamışlardı. Elçilik heyeti, Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde bulunan Attila ile görüştüler. Ateşkes istediler ve sonunda başarı elde ettiler (**Jordanes, s.115; Thompson, 1948: 147-148; Padányi, 1989: 60**) Hıristiyanlık âleminin en büyük ruhani şahsiyeti olan Papa Leo, Attila'nın ayağına gitmeden evvel, özel merasimlerde giyilen muhteşem papalık elbisesini giymiş ve büyük Hun imparatorunun huzuruna böyle çıkmıştı. Attila Papa'ya gayet nazik muamelede bulunmasına rağmen, aralarında geçen konuşma bilinmemekteydi. Fakat aralarında ne geçmiş olursa olsun, neticede Romalılar bağışlanmak için yalvarmışlardı (**Thierry, 1865: 207-214; Bierbach, 1906: 48 vd.**)

Yanlarında getirdikleri esirler Hunlara teslim edildi. Bunun yanında Attila'nın hâkimiyetinin göstergesi olarak fazla miktarda altın da verildi. Bundan sonra Attila, Batı Roma'yı da hâkimiyeti altına aldığına inanarak İtalya'yı terketti ve Tuna nehri gerisine geri döndü. Aquilaea'nın kuşatması sırasında ordu epey kayıp verdi. Daha sonraları gömülmeleyen ölümler yüzünden Kuzey İtalya'da, yaz sıcağında salgın hastalık başgösterdi. Bu sebeple Attila geri dönüşünü geciktirmedi. Yorgun olan ordunun yolda özellikle Doğu Roma ordusu ile karşılaşmaması için dönüş yolunu ayrı bir güzergâhtan, Adise Irmağı tarafından seçti¹⁰.

Attila, ordusu ile Kuzey İtalya'da bulunurken, Doğu Romalılar Tuna'yı geçti ve Hun sınır birliklerine saldırdı. Ayrıca Aetius'a da yardımcı birlikler gönderdi. Bu sebeple merkezine dönen Attila, İmparator Theodosios zamanından kalma vergi paralarının derhal ödenmesini istedi ve Doğu Roma'yı savaşla tehdit etti. Ayrıca kendisinin Roma önlerinde bulunmasını fırsat bilerek isyana teşvik eden Kafkasya Alanları üzerine de ordu göndererek, onları te'dib etti (**Örkun,1933: 79**) Attila, Doğu Roma'nın yeni imparatoru Marcianus'a karşı te'dib seferi düşündüğü ve önündeki son güç Sasaniler üzerine büyük bir harekate hazırlandığı sırada, yeni yaptığı evliliğin zıfaf gecesinde ağzından, burnundan kan boşalması suretiyle öldü (453 ilkbaharı)¹¹.

kralların imparatora ezik bir vaziyette hediyeler sunduklarını tasvir eden bir fresk gördüğü, bunun üzerine, yanına bir ressam çağırarak kendisini tahtında oturur ve Doğu ile Batı Roma imparatorlarını Küçülmüş, yere kapanacak şekilde bükülmüş, yıllık ödedikleri vergileri sembolize eden paraları çuvalardan ayaklarının ucuna boşaltır halde resim yapmasını emrettiği anlatılmaktadır. A. Thierry, *aynı eser*, s. 189-205; E. Babelan, *Attila dans la Numismatique*, Revue Numismatique, 1914, s. 300-312.

¹⁰ Attila'nın yakın çevresi, onun istikbalinden korkarak, bir zamanlar Vizigot kralı Alarik'in Roma'ya girmesinden sonra yok olmasını misal göstererek, onu bu seferden vazgeçirmeye çalışmışlardır. *Priskos*, s. 58.

¹¹ Attila'nın Roma seferi dönüşünde evlendiği Ildico'nun menşei belirsizdir. En çok Germen yahut Got asilli olduğu üzerinde durulmuşsa da, kimliği kesin olarak tespit edilememiştir. Özellikle daha sonraki destan ve efsanelerde ismi ve aslı iyice karışmıştır. Bu arada Attila'nın o devir için bilinmeyen bir hastalıktan mı öldüğü, yoksa gerdeğe girdiği eşi tarafından mı öldürüldüğü meselesi de bilinmemektedir. Yalnız eğer eşi tarafından bir cinayete kurban gitseydi bunun tesirleri çok daha farklı olur ve planlı olması gereken hadise değişik tarihi kaynaklarda mutlaka akis bulurdu. Bu olay sonraları sadece destanlara yansımıştır. Çünkü tarihî ana kaynaklar vakada maalesef suskun ve yetersiz kalmaktadır. B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykirály*, s. 362-363; E.A. Thompson, *A*

ATTILA'NIN ÖLÜMÜ:

Büyük Hun hükümdarı, halkını fetihci bir kitle haline getirerek, dünya fatihi (hakimi) olma idealini gerçekleştirmek istemiştir. Bunun için ilk önce, ikiye bölünmüş olan, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını yıkmak istemiştir. İstanbul kuşatmasıyla Doğu'yu, Campus Mauriacus savaşıyla da Batı'yı etkisiz hale getirmiştir. Daha sonra ordusunu Tuna ile Tisa arasına çekerek, Sasanilere karşı yeni savaş planları tasarlamıştır. İktidarının ve kuvvetinin zirvesinde iken beklenmedik şekilde ölüvermiştir (**Priskos, s.47; Fischer1896: 112-113; Herzfeld, 1947: 78; Schreiber,1978: 270 vd.**) Jordanes Attila'nın ölümü ve cenaze merasimi hakkında şu enteresan bilgileri vermektedir: "Attila, tarihçi Priskos'un anlattığına göre, öldüğü sırada Ildico adlı çok güzel bir kızı, o soyun geleneği uyarınca, sayısız eşlerinin ardından kendine eş olarak alıyordu ve düğün sırasında çok fazla neşelenerek gevşeyip şarap ve uykunun verdiği ağırlıkla sırtüstü uzandığında, her zaman başına geldiği üzere, burnundan oluk oluk kan akmaya başladı. Kanın normal akış yolları engellenince de, öldürücü yoldan boğazına inerek hayatına son verdi. Ertesi gün, güneş gökyüzünün tepesine yükseldiğinde, hakanın adamları kuşku içerisindeydiler. Kapıyı açıp içeriye girdiklerinde Attila'yı, ağlayıp sızlayan kızın kollarında yarısı beresi olmadığı halde ölü durumda, kızı da yüzünü peçesinin altına gömmüş, ağlarken buldular" (**Jordanes, s.123-124; Maenchen-Helfen, 1945: 244-245**). Bu arada Jordanes, Attila'nın ölümü üzerine Doğu Roma İmparatoru Markianos'un rüyasını Priskos'a dayanarak nakleder: "O zaman şu hayrete şayan şey vukuü bulmuştur. Bu kadar vahşi düşman hususunda endişeli olan Doğu'nun kralı Markianos'a rüyasında, Tanrının kendi yanında oturduğu görülmüş ve tanrı ona Attila'nın yayının aynı gecede kırılmış olduğunu göstermiştir. Sanki bununla soyun kendisi bir çok şey elde ediyormuş. Sanki bu silâhta çok anlam varmış gibi. Tarihçi Priskos bunu gerçekten ispat edebileceğini (yani buna gerçekten tanık olduğunu) söylemektedir" (**Priskos, s.61**). Bundan sonra Jordanes Attila'nın cenaze törenini tasvir ederek: "Ordugâhın ortasındaki ipek çadırın içerisinde Attila'nın naaşı duruyordu. Bunun etrafında Hun askerlerinden seçilmiş süvariler savaş oyunları oynuyorlardı. Erkekler halk geleneğine uygun olarak saçlarını kestiler. Korku uyandıran yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Aynı zamanda ozanlar ve savaşçılar Hun dilinde ağıtlar söylerler. Muncuk'un oğlu Attila, en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germenya'ya sahip olduğun gibi, sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma İmparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra, düşmanların hıyanetinden yahut yarısından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün. Priskos'un anlattığına göre daha sonra Attila'nın mezarının başında strava denilen cenaze yemeği yenmiş ve defin törenine başlanmıştır. Attila'nın cesedi birbiri ardına üç tabuta kondu. Bunlardan birincisi altın, ikincisi gümüş, üçüncüsü ise demirdendi. Bu, güçlü kralın üçüne de değdiğini göstermek içindi. Demir, kavimleri yendiğinin, altın ve gümüş ise her iki Roma imparatorluğunda kazandığı mevkinin işareti idi. Gömme işi geceleyin ve gizlice oldu. Savaşta düşmandan alınan silâhlar, değişik taşlarla süslü altın işlemeli at koşum takımları ve krallığını gösteren değişik şeyler onunla birlikte mezara kondu. Bunlar onun sarayını süslüyorlardı. İnsana has aç gözlülüğü, bir büyük ve değerli hazineden uzak tutmak, kabrin yerini hiç kimsenin bilmemesi için mezarı kazanlar da öldürüldü"¹². Attila'nın nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Fakat mezarının Tuna ve

History of Attila and the Huns, s. 148-151; B. Spuler, *Geschichte Asiens*, Münih, 1950, s. 321; Z. Gombocz, *Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage*, Ungarische Jahrbücher, I, 1921, s. 173 vd.; Fr. Klaeber, *Attila's and Beowulf's Funeral*, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2, 1927, s. 257-258.

¹² *Jordanes*, s.124-126; B. Von Arnim, *Bemerkungen Zum Hunnischen*, Zeitschr. F. Slav.

Tisa arasındaki bölgenin doğu yarısında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Jordanes'in mezarı kazanların öldürülerek Attila ile gömüldüğü haberinin ise hiçbir işareti bulunmamaktadır. Mezarın, mecrası değiştirilen bir nehre gömüldüğü söylenmişse de bunu destekleyecek deliller mevcut değildir. Yalnız çok kıymetli eşyaların bulunduğu Attila'nın kabri, o zamanki şartlar altında yağma ve soygunlara karşı gizli tutulmuştur (**Mócsy, 1987-88: 243-244**) Allah'ın kamçısı (Flagellum Dei) ve günaha batan hristiyanları cezalandırmak gayesi ile Allah'ın göndermiş olduğuna inanılan Attila'nın fiziksel özelliklerine, şahsiyetine dair Jordanes ve Priskos'da şu bilgiler verilmiştir: "Kavimlerin sarsılması, bütün dünyanın korkması için doğmuş bir adam; hakkında yayılan korkunç haberler nedeniyle herkesin kendisinden korktuğu kişi idi. Kibirle iki kat yürür, gözleri ışık saçar, gururlu gücünü vücudunun hareketleriyle de hissettirirdi. Savaşı herşeyden çok sevmesine rağmen düşünerek hareket eder, bir çok şeyi akıyla başarırdı. Kendisinden aman dileyenlere merhamet gösterir ve kendine sadık olanlara karşı çok lütuf gösterirdi. Kısa boylu, geniş omuzlu idi. Büyük başına nisbetle gözleri küçüktü. Seyrek sakalı beyazlamıştı. Yassı burnu ve biçimsiz yüzü, köklerinin damgasını taşıyordu. Akıllı ve kurnazdı. Tehdit ettiği yerin dışında başka bir yerden saldırırdı"(**Jordanes, s.105-106**). "...bize ve diğer barbarlara çok tatlı ve leziz yemekler getirildi. Diğer İskitlere ve bize gümüş tabaklarda, Attila'ya ise tahta tabakta et getirmişlerdi. Her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlerle altın ve gümüş kadehler verdiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası ve atının takımları askerlerinininkinden hiç de farklı değildi. Buna karşı diğer İskit komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü, göz kamaştırıcı idi. Kendisinininki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi"(**Priskos, s.48-49**).

Philologie, 1936, s.100 vd.I.Bóna,Attila'nın defininde üç ayrı tabut kullanıldığına dâir Jordanes'in kaydının,Yunanca'dan Latince'ye hatalı tercüme ve yanlış tefsir edilmeden kaynaklandığını söylemiştir. *Das Hunnenreich*,s.204vd..

KAYNAKLAR

- ADREOLİ E., (1927) **Contributo topografico alla battaglia dei catalaunici**, Historia.
- ALFÖLDİ A., (1926) **Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien**, II, Berlin.
- ALFÖLDİ A., (1928) **Les Champs Catalauniques**, REH, VI.
- ALFÖLDİ A., (1934) **Magyarország népei és a Római Birodalom**, Budapest.
- ALFÖLDİ A., (1937) **Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des römischen Heeres**, Germania, XXI.
- ALTHEİM F. - H. V. Haussig., (1958) **Die Hunnen in Osteuropa**, Baden-Baden.
- ALTHEİM F., (1948) **Europa und die Hunnen, Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum**, Halle-Saale.
- ALTHEİM F., (1952) **Attila et Les Huns**, Paris.
- ALTHEİM F., (1952) **Geschichte Der Hunnen**, I, Berlin.
- ALTHEİM F., (1959) **Geschichte Der Hunnen**, I, Berlin.
- BABELAN E., (1914) **Attila dans la Numismatique**, Revue Numismatique.
- BACHRACH B.S., (1973) **A History of the Alans in the West**, Minneapolis.
- BASTAV S., (1962) **Attila'nın Hayati ve Ölümü**, Türk Kültürü, Sayı 1.
- BAYNES N.H., (1910) **Roma and Armenia in the fourth Century**, English Historical Review, 25.
- BECKER J., (1915) **Liudprandi Opera**, Leipzig.
- BİERBACH K., (1906) **Die Letzten Jahre Attilas**, Bon.
- BÓNA I., (1991) **Das Hunnenreich**, Stuttgart.
- BÓNA I., **De la Dacie Jusqu'a Erdöelve L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania (271-895)**, bk. Histoire De La Transylvanie ,(1989) ed. B. Köpeczi, Budapest.
- BORNES T.D., (1975) **Patricii Under Valentinian III**, Phoenix, 24.
- BROON M., (1931) **Hunların Hayatı**, İstanbul
- CAFEROĞLU A., (1984) **Eski Türk Dili Tarihi**, İstanbul.
- Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, (1832) neşr. L. Dindorf, Bon.
- Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, (1839) II, neşr. I. Classen-I. Bekker, Bon.
- COURTOIS C., (1955) **Les Vandales et L'Afrique**, Paris
- CZEGLÉDY K., (1971) **Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads**, Studia Turcica.
- DE CAEN V., (1990) **Attila**, Normandie.
- DE THUROCZ Johannes., (1985) **Chronica Hungarorum**, Budapest.

- DEGUIGNES J., (1976) **Büyük Türk tarihi**, 2, İstanbul.
- DÉMOUGEOT E., (1958) **Attila et Les Gaulois**, Mémoires de la Société d'agriculture du département de la Marne, 73, Paris
- DOERFER G., (1973) **Zur Sprache Der Hunnen**, CAJ, 17.
- DONUK A.,(1981) **Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı**, TED, X-XI.
- ECHKARDT A., (1928) **Notes et Documents**, Revue des Etudes Hongroises, VI.
- ENOKI K., (1968) **Sogdiana and the Hsiung-nu**, CAJ, 7, 1.
- FERRILL A., (1986) **The Fall of the Roman Empire**, Londra.
- FİSCHER K., (1896) **Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale**, Zürih.
- GIBBON A., (1988) **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, III, İstanbul.
- GIBBON E., (1764) **Roman Empire**.
- GOMBOCZ Z., (1921) **Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage**, Ungarische Jahrbücher, I.
- GORDON C.D., (1960) **The Age of Attila**, Newyork.
- GROUSSET R., (1980) **Bozkır İmparatorluğu**, İstanbul.
- HAMBİS L., (1971) **Attila Les Huns**, Paris.
- HARMATTA J., (1951) **The Bogs of the Huns**, AAH, I.
- HERZFELD E., (1947) **Zoroaster and his World**, Princebon.
- HİRTH F., (1901) **Hunnenforschungen**, KSZ, II.
- HOMEYER H., (1951) **Attila**, Berlin.
- HOMEYER H., (1951) **Attila**, Berlin.
- HUTTON E., (1915) **Attila and the Huns**, Londra.
- IPOLYI A., (1884) **Magyar Mytholgia**, Pest.
- IREÇEK K.S., (1990) **Belgrad İstanbul Askeri Yolu**, Ankara.
- İNAN A., (1986) **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara.
- İNAN A., (1987) **Eski Türklerde ve Folklerde"ANT"**, bk. Makaleler ve İncelemeler, Ankara.
- JÁNOS M., (1906) **A Magyar Hún-Monda Néhang Tulajdonnévöl**, Magyar Nyelv.
- JONES A.H.M., (1973) **The Later Roman Empire 284-602**, Oxford.
- KAFESOĞLU İ., (1957) **XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları**, IED, III,
- KLAEBER Fr., (1927) **Attila's and Beowulf's Funeral**, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2

- KUUN, **Relationum Hungarorum**, Claudiopoli, MDCCCXCII.
- MACARTNEY, (1951) **Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources**, VI-VII, Oxford.
- MAENCHEN-HELFFEN O., (1944-45) **Huns and Hsiung-nu**, Byzantion, 17.
- MAENCHEN-HELFFEN O., (1945) **The Legend of the Origin of the Huns**, Byzantion, XVII.
- MAENCHEN-HELFFEN O.J., (1966) **Akatir**, CAJ, XI, 4.
- MAENCHEN-HELFFEN O.J., (1973) **The World of the Huns**, Berkeley.
- MAENCHEN-HELFFEN O.J., (1978) **Die Welt Der Hunnen**, Köln.
- Malalas J., (1986) **A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott**, Melbourne.
- MALET A. - Isaac J., (1925) **Histoire Romaine**, Paris.
- MALET A. - ISAAC J., (1925) **Histoire Romaine**, Paris.
- MARQUART J., (1898) **Die Chronologie Der Alttürkischen Inschriften**, Leipzig.
- MCGOVERN W.M., (1939) **The Early Empires of Central Asia**, Chapel Hill.
- MÓCSY A., (1987-88) **Még egyszer Attila Sirjáról**, Arch. Ért., 114-115.
- MOMMSEN T., (1906) **Gesammelte Schriften**, IV, Berlin.
- Monumenta Germania Historica Scriptores Rerum Merovingicarum**, (1885) I, neşr. W. Arndt.
- Monumenta Germania Historica**, (1840) neşr. Th. Mommsen, Berlin.
- Monumenta Germaniae Historica**, (1894) neşr. Th. Mommsen, XII, Berlin.
- Monumenta Germaniae Historica**, neşr. Leutjohenn, VII, Berlin, 1887
- MORAVCSÍK Gy., (1926) **Attila és Buda**, Egy. Phil. K.L.
- NÉMETH Gy., (1930) **A Hunfoglaló Magyarság Kialakulása**, Budapest.
- NÉMETH Gy., (1982) **Hunlar'ın Dili, bk. Attila ve Hunları**, Ankara.
- OBOLENSKY D., (1974) **The Byzantine Commonwealth**, Londra.
- ORKUN H.N., (1933) **Attila ve Oğulları**, İstanbul.
- PADÁNYI V., (1989) **Dentu-Magyararia**, Veszprém.
- PAULER Gy., (1900) **A Magar Nemzet Története Szent Istvánig**, Budapest.
- PREMIER T., (1968) **Histoire Du Bas Empire**.
- PREMIER T., (1968) **Histoire Du Bas Empire**.
- PRÍTSAK O., (1956) **Der Titel Attila**, Festschrift für Max Vasmer, Berlin
- PRÍTSAK O., (1982) **The Hunnic Language of the Attila Clan**, Harvard Ukrainian Studies, VI, 4.

- PROCOPIUS, **Corpus Scriptarum Historiae Byzantinae**, I, neşr. G. Dindorf, Bonn, MDCCCXXXIII.
- SCHRÖDER E., (1922) **Die Leichenfeier für Attila**, Zeitschrift für Deutsches Altertum, LIX.
- SCREIBER H., (1978) **Die Hunnen**, Münih.
- SINOR D., (1990) **The Cambridge History of Early Inner Asia**, Cambridge.
- STEIN E., (1968) **Histoire du Bas Empire**, I, Amsterdam.
- SZÁSZ B., (1943) **A Hunók Története Attila Nagykirály**, Budapest.
- SZÁSZ B., (1943) **A Húnok Története, Attila Nagykirály**, Budapest.
- THIERRY A., (1865) **Histoire D'Attila**, I, Paris.
- THOMPSON E.A., (1945) **The Camp of Attila**, JHS, 65.
- THOMPSON E.A., (1948) **A History of Attila and the Huns**, Oxford.
- TİÇELOIU I., (1924) **Über die Nationalität und Zahl der Von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila Ausgelieferten flüchtlinge**, Byzantinische Zeitschrift, XXIV.
- TROPLONG E., (1908) **La diplomatie d'Attila**, Revue d'Histoire diplomatique, XXII.
- TURAN O., (1981) **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul.
- TWYMAN B., (1970) **Aetius and the Aristocracy**, Historia, 19.
- VÁMBÉRY A., (1885) **A Török Faj**, Budapest.
- VÁRADY L., (1969) **Das Letzte Jahrhundert Pannoniens 376-476**, Budapest.
- VASILIEV A., (1943) **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, I, Ankara.
- VON ARNİM B., (1936) **Bemerkungen Zum Hunnischen**, Zeitschr. F. Slav. Philologie.
- WAITZ G., (1862) **Der Kampf der Burgunder und Hunnen**, Forschungen zur Deutschen Geschichte, I.
- WESTERMANN A., (1862) **Damişcii Vita Isidori**, Paris.
- YUSUFOĞLU, (1995) **Macarlarda Hun-Macar Akrabalığı Geleneği**, Türk Kültürü, 387.
- ZACHARIAE C.E., (1881) **von Lingenthal**, I, Lipsiae.